УДК 81'253'373

Півторак Л.А.

ПОНЯТТЯ "ОСНОВНИЙ КОЛІР" ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Статтю присвячено проблемі визначення поняття "основний колір" у лінгвістиці та створенню типології основних кольорів, релевантної для картини світу носіїв мови. Проведено лінгвістичний експеримент, що став підґрунтям для виявлення основних номінацій кольору.
Ключові слова: *колоратив, номінація, колірна лексика.*

Пивторак Л.А. Понятие "основной цвет" по результатам экспериментального исследования. *Статья посвящена проблеме определения понятия "основной цвет" в лингвистике и созданию типологии основных цветов, релевантной для картины мира носителей языка. Проведен лингвистический эксперимент, который стал основой для выявления основных номинаций цвета.*
Ключевые слова: *колоратив, номинация, цветовая лексика.*

Pivtorak L.A. The notion of "primary color" after the results of experiment research. *The article is devoted to the definition of "primary colors" in linguistics and the creation of the typology of primary colors, the picture is relevant to the world of native speakers. The conducted linguistic experiment became the basis for identifying the main nominations color.*
Key words: *kolorativ, nomination, color vocabulary.*

Проблеми колористики здавна належать до традиційного предмету аналізу науковців. З того часу, як людина навчилася розрізняти кольори, вона дала їм відповідні назви. Незалежно від номінації кольору в конкретній мові ми розрізняємо порівняно однакову кількість кольорів у природі. Проте співвідношення реальності і мови в плані колірних номінацій залишається суперечливим. Річ у тому, що на природу кольору існують різні погляди залежно від обраної наукової платформи: фізики, психологи, мистецтвознавці та лінгвісти по-різному тлумачать співвідношення реальних кольорів, колірних лексем у мовах світу та сприйняття цих кольорів людьми. Саме колірна лексика неодноразово ставала наріжним каменем у дослідженнях лінгвоментальної специфіки окремих націй, навіть вивчення мов первісних народів обов'язково ґрунтувалося на порівнянні колірної лексики досліджуваної мови з відповідними лексемами у мовах індоєвропейської сім'ї. Таке зацікавлення колірною тематикою серед серйозних науковців, на нашу думку, можна пояснити лише універсальністю поняття "колір". І хоча назви кольорів не становлять мовних універсалій, але концепт "колір", безперечно, належить до інваріантних, не зумовлених національними або соціальними чинниками.

Актуальність статті. Лінгвістика зосереджує увагу насамперед не на власне кольорі, а на його номінаціях [3; 5]. З огляду на те, що кількість кольорів, які здатне розрізняти в предметах око людини, коливається від 500 тисяч до 2,5 мільйонів, а кількість окремих тонів – близько 150, колірних номінацій

існує порівняно небагато. Переважно кількість колоративів, що називають "чисті" кольори визначають як близько 100 лексем, а складні найменування кольору сягають кількох сотень. Проте вивчення колірної лексики поєднано з низкою ускладнень. По-перше, є розбіжності думок щодо того, які саме лексеми вважати колоративами. Безперечно, сюди належать номінації кольорів спектру, або семи кольорів веселки, проте інші колоративи, напр., *коричневий, сірий*, теж мають бути враховані. По-друге, не зрозуміло, які складні та запозичені найменування вважати колірними найменуваннями. По-третє, невідповідність колоративів у різних мовах світу заважає дослідженням, а іноді навіть наштовхує на поспішні та глобальні узагальнення стосовно лінгвоментальності. Отже, аспекти лінгвістичних досліджень досить різноманітні і в цілому виражають потенційні напрямки аналізу.

Мета статті – визначити поняття "основний колір" та провести експериментальне дослідження для визначення номінацій основних кольорів. Мета зумовлює розв'язання таких **завдань**: 1) узагальнити лінгвістичні теорії стосовно поняття "основний колір"; 2) провести лінгвістичний експеримент; 3) створити типологію номінацій "основних" кольорів на підставі результату експерименту.

Вивчення колоративів ставить питання про існування відповідної системи, яка б об'єднувала мовні одиниці на позначення кольору, і про концептуальні центри цієї системи. Р. М. Фрумкіна обережно підходить до поняття системи відносно колірної лексики, але розглядає так звані "основні" імена кольорів, навколо яких потенційно могли б ґрунтуватися колоративи відповідної семантики [6, 31]. Це питання є дискусійним у мовознавстві, тому що не існує однозначної думки щодо того, які саме кольори належать до "основних". Ми вважаємо, що встановлення умовних "основних" кольорів потребує, по-перше, їхньої чіткої дефініції і загального характерологічного визначення, а по-друге, низки експериментів [1; 2; 4], спрямованих на встановлення набору "основних" колоративів для носіїв різних мов.

Ми провели опитування: запропонували студентам першого і другого курсів філологічного факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова записати, які, на їхню думку, кольори є "основними". На виконання завдання було відведено близько двох хвилин. Головною умовою під час виконання завдання було вказати назви кольорів, які не є відтінками інших – "основних" кольорів, тобто які потенційно могли б стати центрами відповідних лексико-семантичних груп найменування певного кольору (наприклад, *червоний – малиновий, бордовий, багровий* тощо).

Інформанти – 76 студентів – були носіями російської мови – мешканцями міста Одеса, хоч деякі з них самоідентифікували себе як українців. Але на цьому рівні дослідження ми не ставили перед собою мету встановити розбіжності лінгвоментальності у сприйманні кольорів між носіями української та російської мов. Навпаки, нас цікавила загальна картина експерименту. Крім того, можна зазначити відсутність істотних розбіжностей у відповідях інформантів, що свідчить про спільність їхніх поглядів на аналізовану проблему. Нашим завданням було встановити перелік кольорів, які українці та росіяни (незалежно від рідної мови та мови спілкування) вважають основними. Це

завдання було зумовлено необхідністю перевірки даних, що наводяться в науковій літературі.

Як зазначає більшість дослідників, поняття "основних" кольорів є набутком не наукової, а наївної картини світу. Саме тому ми вирішили проаналізувати цю проблему лише на поверхневому рівні, який і дасть зріз наївної картини світу. Наведемо дані стосовно всіх кольорів, зазначених інформантами, проте саме частотність відповідей є показником, який було покладено в основу визначення поняття основного кольору.

Результати, що ми отримали в ході опитування, можна представити у вигляді таблиці (див. *табл. 1*). У таблиці зазначено всі назви перелічених інформантами кольорів і відповідні кількісні дані щодо інформантів, які зазначили наведену номінацію серед основних кольорів. Для чіткості ілюстрації останні дані подано як в абсолютній кількості інформантів, так і у відсотках від загальної кількості (76 інформантів – 100 %).

Таблиця 1

Основні кольори за даними експерименту

Колоратив	Кількість інформантів, осіб	Кількість інформантів, %
Чорний	72	94,7
Білий	70	92,1
Червоний	68	89,5
Синій	64	84,2
Жовтий	50	65,8
Зелений	48	63,15
Коричневий	12	15,8
Сірий	6	7,9
Золотий	6	7,9
Жовтогарячий	6	7,9
Срібний	4	5,2
Рожевий	4	5,2
Малиновий	1	1,3
Лимонний	1	1,3
Фіолетовий	1	1,3

З даних, наведених у таблиці, видно, що до "основних" можна віднести кольори *чорний, білий, червоний, синій, жовтий, зелений*, які склали велику групу, що істотно відрізняється від інших зазначених кольорів – їх обрало понад 60 % інформантів. Таким чином, більшість опитуваних вважає "основними" не кольори спектра, а низку кольорів, що їх відносять до "основних" фахівці-фізики, тобто два ахроматичних – білий і чорний – та чотири кольори спектра, в результаті змішування яких можна отримати всі інші.

Слід зазначити, що ця група умовно "основних" кольорів (і відповідно колоративів) є неоднорідною. Більшість інформантів (понад 90%) майже одностайно віднесли до "основних" *чорний* і *білий* кольори. Другу позицію за частотністю посідають *червоний* і *синій* (понад 80%). Третю – *жовтий* і *зелений* (понад 60%). *Чорний* і *білий* фактично називають не окремі кольори, а вказують на максимальні відсутність / наявність світла, тому вони й називаються ахроматичними. Цей факт фіксується людьми незалежно від мови, носіями якої вони є. Скоріше виявлення *чорного* і *білого* перебуває у сфері інтересів фізиків, ніж лінгвістів. *Червоний* і *синій*, таким чином, – це кольори, які є концептуальним центром "основних" колоративів. Вони належать до спектра, фіксуються фізиками й не можуть бути отримані в результаті змішування інших кольорів. Таку саму характеристику можна дати й *жовтому*, тому і його оцінимо як "основний".

На нашу думку, провідна роль *червоного* та *синього* кольорів зумовлена їхніми конотативними значеннями. Ці кольори можуть виконувати функцію символів, символічних знаків. *Червоний* колір є кольором сильних почуттів, кохання, яскравого життя. Не випадково в окремих країнах Сходу червоний колір є символом урочистості. *Синій* колір, що передусім асоціюється з небом, є стійким символом чистоти, релігії (Божої Матері), свободи. *Жовтий* колір не має такої поширеної символічності. Він має певне навантаження лише для українців – колір жита, але цей символ не є стійким, він поширився лише за часів незалежності України (навіть є на національному прапорі). У нашому випадку екстралінгвальні чинники впливають на визначення "основних" колоративів.

Кольори другої великої групи, які однозначно не можуть бути віднесені до "основних", – *коричневий, сірий, золотий, жовтогарячий, рожевий, срібний*. Серед них лише *коричневий* було названо у понад 15% інформантів. Інші кольори фіксується лише в 5-8 % інформантів. Серед наведених кольорів тільки *жовтогарячий* належить до спектра. А колоративи *золотий* і *срібний* взагалі виконують функцію позначення кольору як вторинну, вони є колірними метафорами. Перенесеною ознакою тут виступає колір коштовних металів – золота і срібла. На нашу думку, ці кольори фактично вже передають відтінки *жовтого* і *сірого*, їх можна охарактеризувати як блискучі, сяючі. Колоратив *сірий* указує на проміжний колір між *білим* і *чорним*, він належить до ахроматичних. Якби світ був безбарвним, то ми б мали лише *чорний*, *білий* і *сірий* кольори. *Рожевий* у діахронії був метафоричною номінацією, але на сучасному етапі семантичний зв'язок з трояндою – рожею (ружою) вже не простежується.

Колоративи *фіолетовий*, *малиновий* і *лимонний* зустрілися під час нашого опитування лише одноразово. *Фіолетовий* є останнім у спектрі, але, як виявилося, він не сприймається як "основний", навпаки, його сприйняття як основного є рідкісним випадком. Дві останні лексеми мають метафоричну природу. *Малиновий* є непрямим найменуванням одного з відтінків червоного кольору, який можна тлумачити як темно-червоний, фіолетово-червоний. У первинному значенні це слово є ад'єктивом до іменника малина, тобто вказує на зв'язок з малиною. *Лимонний* має подібну семантичну природу,

тобто є метафорою, і пов'язаний з фруктом лимоном, який характеризується специфічним світло-жовтим кольором.

Враховуючи той факт, що так звані "основні" кольори було визначено переважною кількістю інформантів, тобто виокремлюється група колоративів, що за частотністю вживання істотно відрізняється від інших (ці кольори вважають "основними" понад 60% інформантів), існування феномена "основних" кольорів репрезентовано в картині світу. Але відсутність чітких критеріїв для визначення цього феномена ще не дозволяє говорити про наукову обґрунтованість поняття "основний колір".

Отже, результати опитування засвідчили, що носії російської та української мов до "основних" відносять шість кольорів – *чорний, білий, червоний, синій, зелений* і *жовтий*. Можна твердити, що на визначення "основних" кольорів не впливає специфіка спектра, більше відомого в наївній картині світу як веселка. На нашу думку, одним із провідних чинників у виокремленні "основних" кольорів є символічність. Якщо колір має символічне значення у свідомості реципієнтів, він набуває особливого статусу в картині світу мовців. Крім того, мовці фіксують і ахроматичні кольори, які теж вважають "основними", хоча вони істотно різняться з попередніми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Василевич А. П. Исследование лексики в психолингвистическом эксперименте : На материале цветообозначения в языках разных систем / А. П. Василевич. – М., 1987. – 140 с.

2. Горошко Е. И. Изучение вербальных ассоциаций на цвета // Языковое сознание и образ мира / Е. А. Горошко. – М. : Ин-т языкознания РАН, 2000. – С. 291-313.

3. Губарева Г. А. Семантика та стилістичні функції кольоративів у поетичній мові Ліни Костенко / Г. А. Губарева. [Автореферат дис... к.філол.н. 10.02.01.]. – Харків, 2002. – 18 с.

4. Иванов Л. М. Экспериментальное исследование цветовых ассоциаций / Л. М. Иванова, Л. П. Урванцев // Психологические проблемы рационализации деятельности. – Ярославль : ЯГУ, 1978. – Вып. 2. – С. 55-64.

5. Ковальська І. В. Колористика як перекладознавча проблема (на матеріалі українських і англомовних художніх текстів) / І. В. Ковальська. [Автореф. дис... к.філол.н. 10.02.16.]. – К., 2001. – 20 с.

6. Фрумкина Р. М. Цвет, смысл, сходство: Аспекты психолингвистического анализа / Р. М. Фрумкина. – М. : Наука, 1984. – 176 с.